

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ KEYNES

Τοῦ ΜΑΚΚΙΑΣ ΑΝΤΑΛ, Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Οικονομικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Βουδαπέστης

Τὸ κύριο ἔργο τοῦ Κέυνς «Γενικὴ θεωρία τῆς ἀπασχολήσεως τοῦ τόκου καὶ τοῦ χρήματος» ποὺ ἀποτελοῦσε μιὰ νέα ἄποψη στὴν ἀστική πολιτικὴ οἰκονομία, δημοσιεύτηκε στὰ ἱ936 δηλ. ἀμέσως μετὰ τὴ μεγάλη οἰκονομικὴ κρίση τοῦ 1929 - 1933. Ὁ τεράστιος αὐτὸς κλονισμὸς ποὺ ὑπέστη ἡ καπιταλιστικὴ οἰκονομία ἔκανε τὸν Κέυνς νὰ ἀκολουθήσει «ρεαλιστικότερη λύση», ὅσον ἀφορᾶ τὰ βαριὰ προβλήματα τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας, ἀπὸ τοὺς πρὶν ἀπ' αὐτὸν οἰκονομολόγους, τοὺς λεγόμενους νεοκλασικούς, οἱ ὁποῖοι πίστευαν στὸν αὐθόρμητο τρόπο λειτουργίας τοῦ μηχανισμοῦ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας, πίστευαν δηλαδή ὅτι σὲ μιὰ κεφαλαιοκρατικὴ οἰκονομία ἡ ὁποία ἀφήνεται ἐλεύθερη, ἡ λειτουργία τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν ἐξασφαλίζει τὴν κοινὴ ἄνοδο τῆς συνολικῆς ζήτησεως καὶ τῆς συνολικῆς προσφορᾶς ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν πλήρη ἀπασχόληση τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς. Μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ὅσον ἀφορᾶ τὴν τοποθέτηση τοῦ προβλήματος, ὁ Κέυνς κάνει ἓνα βῆμα πρὸς τὰ μπρός, ὅσον ἀφορᾶ ὅμως τὴν ἀποκάλυψη τῆς ρίζας τῶν κακῶν, σταματᾷ στὰ θεωρητικὰ πλαίσια ποὺ ἐδημιούργησαν οἱ πρόδρομοί του.

Τὸ βασικὸ πρόβλημα κατὰ τὸν Κέυνς εἶναι τὸ ἑξῆς: Εἶναι ἄραγε ἐξασφαλισμένοι, σὲ μιὰ ἀνεπτυγμένη κεφαλαιοκρατικὴ χώρα, οἱ ὄροι τῆς ἀναπαραγωγῆς καὶ σύγχρονα τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως, εἶναι ἐξασφαλισμένη ἡ κατάλληλη ζήτηση γιὰ τὴ διάθεση τῆς ποσότητας τοῦ προϊόντος ἐκείνου ποὺ παράγεται σὲ κατάσταση πλήρους ἀπασχολήσεως; Σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη του, οἱ ὄροι τῆς ἀναπαραγωγῆς μὲ παράλληλη ὑπαρξὴ πλήρους ἀπασχολήσεως πραγματοποιοῦνται μονάχα σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις. Γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ πλήρης ἀπασχόληση ἀπαιτεῖται μιὰ τέτοιου ὕψους ζήτηση μὲ τὴν ὁποία

νὰ ἐπιστρέφουν στοὺς ἐπιχειρηματίες τὰ ἐξοδα παραγωγῆς τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ποὺ παράγεται σὲ κατάσταση πλήρους ἀπασχολήσεως τοῦ συνόλου τῶν ἐργατῶν, καὶ ἐπὶ πλέον ἓνα κανονικὸ κέρδος. Κατὰ τὸν Κέυνς τὴν πηγὴ τῆς ζήτησεως τὴν ἀποτελοῦν οἱ καταναλωτικὲς δαπάνες τῶν καταναλωτῶν καὶ οἱ ἐπενδυτικὲς δαπάνες τῶν ἐπιχειρηματιῶν. Προϋπόθεση λοιπὸν γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως εἶναι ἡ διαρκῆς πραγματοποίηση, μέσω τῶν δαπανῶν καταναλώσεως καὶ ἐπενδύσεως, τοῦ συνολικοῦ μεγέθους τῆς ἀξίας τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ποὺ παράχθηκε σὲ κατάσταση πλήρους ἀπασχολήσεως. Πρέπει δηλ. ἡ πραγματοποιουμένη ἀξία τοῦ ἐμπορεύματος ποὺ σὲ τελευταία ἀνάλυση διαιρεῖται, κατὰ τὸν Κέυνς σὲ εἰσόδημα τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς καὶ σὲ κέρδος τῶν ἐπιχειρηματιῶν, νὰ ἐπιστρέφει στὴν κυκλοφορία μέσω τῶν δαπανῶν καταναλώσεως καὶ ἐπενδύσεως.

Ὅμως κατὰ τὸν Κέυνς, στὴν πορεία γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως, ἡ ζήτηση τῶν εἰδῶν καταναλώσεως διαμορφώνεται δυσμενῶς. Αἰτία αὐτοῦ τοῦ γεγονότος τὸ ὁποῖον καὶ πραγματικὰ ἐξελίσσεται ἔτσι, εἶναι —ἐξετάζοντας τὸ ζήτημα ἀπὸ σωστὴ ταξικὴ ἄποψη— πὼς μὲ τὴν αὔξηση τῆς ἀπασχολήσεως αὐξάνει ἡ παραγωγή, ἡ ὁποία κατὰ τὴν αὔξησίν της ἔρχεται ὄλο καὶ πιὸ πολὺ σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀγοραστικὴ δύναμη. Ἐρχεται δὲ σὲ ἀντίθεση γιὰτὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἐκμεταλλεύσεως δὲν αὐξάνει ἀνάλογα μὲ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς καὶ τὸ εἰσόδημα τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἡ δὲ κατανάλωση τῆς τάξεως τῶν κεφαλαιοκρατῶν δὲν αὐξάνει μαζί μὲ τὸ εἰσόδημά της, γιὰτὶ ἡ τάξη αὐτὴ ἀσχολουμένη μὲ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἀξίας συσσωρεύει ὄλο καὶ μεγαλύτερο μέρος τοῦ εἰσοδήματός της Ὁ Κέυνς ἐξετάζοντας τὴ διαμόρφωση τῆς κα-

ταναλώσεως χωρίς να εξετάζει σύγχρονα και τις ταξικές σχέσεις, τή θεωρεί απλώς συνάρτηση του έθνικου εισοδήματος και ύστερ' από μια τέτοια εξέταση αντιλαμβάνεται την αντίθεση τής παραγωγής και τής καταναλώσεως κατά ένα τρόπο που δείχνει πώς με την αύξηση του έθνικου εισοδήματος οι δαπάνες καταναλώσεως αυξάνονται σε μικρότερο βαθμό έπομένως ότι αυξάνεται ή αποταμίευση. Καί έπειδή σε μια αναπτυγμένη κεφαλαιοκρατική χώρα στην πορεία για την πλήρη απασχόληση τὰ εισοδήματα ανεβαίνουν, ανεβαίνει και ή αποταμίευση, ή καταναλωτική ζήτηση διαμορφώνεται για τὸ λόγο αυτό σχετικά δυσμενῶς «...σε πλούσια κοινότητα ή όριακή ροπή πρὸς κατανάλωσιν είναι άσθενέστερη(1)».

Η αύξηση τής ζήτησεως επενδυτικῶν αγαθῶν δέν ισοφαρίζει άραγε τή δυσμενή διαμόρφωση τής ζήτησεως καταναλωτικῶν αγαθῶν, τήν αυξανόμενη αποταμίευση; Παλιότερα νόμιζαν πὸς ὁ μηχανισμός τής κεφαλαιοκρατικής οίκονομίας, ή κίνηση του τόκου τὸ εξασφαλίζει αυτό, εξασφαλίζει τή μεταβολή τῶν αποταμιευομένων εισοδημάτων σε επενδύσεις. Ὁ Κέυνς τήν υπόθεση αυτή τήν θέτει υπό άμφισβήτηση. Κατ' αυτόν ὅσο πιὸ αναπτυγμένη είναι ή οίκονομία μιᾶς χώρας, ὅταν προσεγγίζει πρὸς τήν πλήρη απασχόληση, τὸσον μεγαλύτερων επενδύσεων θὰ είναι ανάγκη για νὰ εξισορροπηθεῖ ή στενή ζήτηση τῶν αγαθῶν καταναλώσεως, ή αυξανόμενη αποταμίευση και νὰ εξασφαλισθεῖ ἔτσι ὑψηλὸ επίπεδο απασχολήσεως. Ὅμως στην περιγραφή του Κέυνς οι ὁροι για τήν αύξηση τής επενδύσεως είναι δυσμενείς.

Ὁ Κέυνς στην οὐσία εργάζεται πάνω σε στατικὸ πρότυπο από τὸ ὁποῖο αφαιρούνται οι συντελεστὲς τής άνόδου, αφαιρεῖται μεταξὺ τῶν ἄλλων και ή ανάπτυξη τής τεχνικής. Κατὰ τήν παράστασή του ὁμως σε επένδυση που δρίσκεται στο στάδιο τής εκτελέσεως και που γίνεται υπό δοσμένη τεχνική, ελαττώνεται τὸ αναμενόμενο κέρδος τῶν κεφαλαίων και αυξάνονται τὰ έξοδα προμηθείας τῶν κεφαλαιουχικῶν αγαθῶν, δηλ. ελαττώνεται ὁ άποφασιστικὸς συντελεστής που προσδιορίζει τήν επένδυση, ή ικανότητα όριακής αποδόσεως του κεφαλαίου. Ὅσο μεγαλύτερη είναι ή αποταμίευση, ὅσο δηλ. μεγαλύτερο είναι τὸ ὕψος τῶν απαιτουμένων επενδύσεων, τόσο λιγότερο είναι πιθανὸ πὸς ή επένδυση που εξασφαλίζει τήν άνώτατη μάζα κέρδους στην ὁποία έπομένως ή ικανότητα όριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου φθάνει τὸ επίπεδο του τόκου, θὰ φθάσει ένα τέτοιο ὕψος που νὰ αντισταθμίζει τή σχετικά στενή καταναλωτική ζήτηση ἢ ὑψηλή αποταμίευση, που ὑπάρχει δίπλα σε ένα ὑψηλὸ επίπεδο απασχολήσεως. Αυτό είναι τὸ λιγότερο πι-

θανὸ και μόνο επίσης για τὸ ὅτι στις αναπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες, κατὰ τὸν Κέυνς ή ικανότητα όριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου είναι γενικὰ χαμηλή κι ἔτσι ή ελάττωση που γίνεται κατὰ τήν επένδυση ξεκινᾶ από ἤδη χαμηλὸ επίπεδο. Είναι χαμηλή ή ικανότητα όριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου γιατί από μια άποψη σε τέτοιες χώρες ή καταναλωτική ζήτηση, λόγω του μεγάλου ποσοστού αποταμιεύσεως, είναι ὅπως αναφέρθηκε στενή. Κατὰ τὸν Κέυνς ναί μὲν ἐξ αίτίας τής επενδύσεως αυξάνουν τὰ εισοδήματα, αυξάνει ή κατανάλωση και εύρύνεται ή αγορά, ὁμως ή σχέση είναι άμοιβαία: ή επένδυση προσαρμόζεται πρὸς τή διαμόρφωση τής καταναλωτικής ζήτησεως κι αν αυτή είναι δυσμενής, προκαλεῖ τήν ελάττωση του αναμενόμενου κέρδους του κεφαλαίου, τήν ικανότητα όριακής αποδοτικότητάς του, περιορίζει έπομένως τήν επένδυση. «Η άναμονή τής καταναλώσεως είναι ή μοναδική αίτία τής απασχολήσεως²». «Ανάμεσα στις προσδιοριστικές αίτίες που αναφέρονται στις προβλέψεις αποδόσεως τής επενδύσεως ή μελλοντική ζήτηση καταναλωτικῶν αγαθῶν παίζει άποφασιστικὸ ρόλο³».

Ὁ Κέυνς προχωρεῖ πέρα από τήν άποψη τῶν πρὶν άπ' αυτόν νεοκλασικῶν διατεινόμενος πὸς λόγω του στενού δεσμοῦ επενδύσεως και καταναλώσεως δέν ὑπάρχει μηχανισμός που θὰ μπορούσε νὰ εξασφαλίσει τήν κατάλληλη επένδυση για τήν εξισορρόπηση τής αντιθέσεως παραγωγής και καταναλώσεως, τή στενή ζήτηση καταναλωτικῶν αγαθῶν. Ἀντίθετα τὸ γεγονός ὅτι πλησιάζοντας πρὸς τήν κατάσταση τής πλήρους απασχολήσεως ή διαμόρφωση τής καταναλωτικής ζήτησεως εξελίσσεται δυσμενῶς, ελαττώνει τήν δυνατότητα όριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου αποθαρρύνοντας ἔτσι τήν επένδυση.

Η ικανότητα όριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες είναι δυσμενής και για τὸ λόγο επίσης πὸς σε αντίθεση με τή σχετικά στενή λόγω τής αποταμίευσης καταναλωτική ζήτηση, είναι πολὺ τὸ κεφάλαιο που ἔχει ἤδη συσσωρευθεῖ «...λόγω τής ὑπάρχουσας ἤδη μεγάλης συσσωρεύσεως κεφαλαίου τὸ κίνητρο για τήν παραπέρα επένδυση είναι μικρό⁴». Ὁ Κέυνς θίγει ἐδῶ ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τής κεφαλαιοκρατικής οίκονομίας μέσα στις συνθήκες τής γενικής κρίσεως του καπιταλισμοῦ, τὸ γεγονός δηλ. πὸς λόγω τής ὀξύνσεως του προβλήματος τής αγοράς μόνο ἐν μέρει μπορεί νὰ χρησιμοποιηθεῖ ή δυναμικότητα που μεγάλωσε από τήν επένδυση. Δημιουργεῖται πλεονάζουσα βιομηχανική δυναμικότητα, κατάσταση χρόνιας ὑποαπασχολήσεως επιχειρήσεων, ὑπερβολικὰ έξογκωμέ-

1. Keynes: General Theory of Employment, Interest and Money, London 1947, σελ. 31.

2. Keynes: Στο ἴδιο ἔργο σελ. 211

3. Paulsen: Neue Wirtschaftslehre, Berlin 1954, σελ. 31.

4. Keynes: Στο ἴδιο ἔργο, σελ. 31.

νη σὲ σχέση με τὶς νέες ἐπενδύσεις, συσσωρευση, ποὺ ἐμποδίζουν τὶς νέες ἐπενδύσεις. Ὅλα αὐτὰ τὰ περιγράφει ὁ Κέϋνς με τὸν πιὸ ἐπιφανειακὸ τρόπο χωρὶς νὰ προσέχει τὴν παρεμποδιστικὴ γιὰ τὴν ἐξέλιξη ἐπίδραση τῶν νεώτερων κεφαλαιοκρατικῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Ἰσχυρίζεται ἀπλῶς πὼς ὅσο πιὸ ἄφθονα, σὲ σχέση με τὶς ἀνάγκες, εἶναι ἐφοδιασμένη μιὰ χώρα με κεφάλαιο, τόσο δυσμενέστερη εἶναι ἡ ἱκανότητα ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου.

Ὁ Κέϋνς τονίζει πὼς ἡ θέση τῶν παλιότερων οἰκονομολόγων σύμφωνα με τὴν ὁποία ἡ ἐπένδυση ἐξισορροπεῖ πάντα τὴν ἀποταμίευση καὶ πὼς ἡ ἐπένδυση καὶ ἡ κατανάλωση κινοῦνται ἀντίθετα ὅτι δηλ. ἡ ἐπένδυση τότε μόνο μπορεῖ νὰ αὐξάνεται ὅταν ἐλαττώνεται ἡ κατανάλωση, τότε μόνο θάταν σωστή ἂν ὑπῆρχαν στὴ διάθεση τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἀπεριόριστες δυνατότητες κερδοφόρων ἐπενδύσεων ἂν ἐπομένως ἦταν ἐξασφαλισμένη ἡ πλήρης ἀπασχόληση. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση τότε μόνο θὰ μπορούσαν νὰ ἀνέβουν οἱ ἐπενδύσεις ἂν προηγούμενα ἀπελευθερωνόνταν μέσα παραγωγῆς καὶ ἐργατικὴ δύναμη ἀπὸ τὴν παραγωγὴ ἀγαθῶν καταναλώσεως πρὸς ὄφελος τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν ἐπενδύσεως, ἂν δηλ. ὁ πληθυσμὸς ἀποταμίευε.

Σὲ κατάσταση μερικῆς ἀπασχολήσεως ἀντίθετα, ἂν τὸ κοινὸν ἀποταμιεύει, ἐλαττώνει τὴν κατανάλωσή του, ἐλαττώνεται ἡ παραγωγὴ εἰδῶν καταναλώσεως, ἀπὸ τὴν παραγωγὴ εἰδῶν καταναλώσεως ἀπελευθερώνονται συντελεστὲς παραγωγῆς, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ ἐπενδύσεις, ἀφοῦ καὶ γιὰ τὰ παραγωγικὰ ἀγαθὰ πούχαν νωρίτερα ἀπελευθερωθεῖ δὲν ὑπάρχουν προσοδοφόρες δυνατότητες τοποθετήσεως. Ἡ αὐξησὴ τῆς ἀποταμιεύσεως σὲ κατάσταση μερικῆς ἀπασχολήσεως δὲν ὑποβοηθεῖ τὴν ἐπένδυση, τὴν παραγωγὴ μέσων παραγωγῆς ἀλλὰ μεγαλώνει τὴν ἀνεργία καὶ τὸ πλεόνασμα κεφαλαίου. Οἱ παλιοὶ οἰκονομολόγοι καὶ ἰδιαίτερα ὁ Φράνκλιν, σημειώνει ὁ Σάμουελσον, θεωροῦσαν τὴν ἀποταμίευση κοινωνικὸ προτέρημα. Αὐτὸ ἦταν σωστὸ στὴν ἐποχὴ τοῦ Φράνκλιν, ὅποτε ὑπῆρχαν ἀκόμα γιὰ τὸ κεφάλαιο εὐρείες δυνατότητες τοποθετήσεως. Σὲ περίπτωση ὅμως μερικῆς ἀπασχολήσεως ἡ κοινωνικὴ αὐτὴ ἀρετὴ μεταβάλλεται στὴν ἀντίθεσή της, σὲ ἔγκλημα ἐναντία στὴν κοινωνία. Ἡ περιγραφή αὐτὴ τῆς ἀντίθετης ἐπιδράσεως, ἐκφράζει καὶ τὴ διαφορὰ μεταξὺ μακροοικονομικῆς καὶ μικροοικονομικῆς ἀπόψεως: ὅτι εἶναι εὐνοϊκὸ γιὰ τὸ ἄτομο μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπιζήμιον γιὰ τὴν κοινωνία. Τὸ ἄτομο μέσω τῆς ἀποταμιεύσεως αὐξάνει τὸν πλοῦτον του, ἀντίθετα ἡ κοινωνία φτωχαίνει. Σὲ κατάσταση μερικῆς ἀπασχολήσεως τονίζουν οἱ Κεϋνσιανοὶ τὸ ὅσο τὸ δυνατόν ὑψηλότερο ἐπίπεδο καταναλώσεως παροτρύνει τὴν ἐπένδυση. Ἡ ἐξύμνηση τῆς σπατάλης εἶναι χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς οἰκονομολογικῆς φιλολογίας τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ

τρόπου παραγωγῆς ποὺ ἔχει φθάσει στὸ στάδιο τῆς κρίσεώς του.

Τέλος καὶ ἡ διαμόρφωση τοῦ ὕψους τοῦ τόκου εἶναι ἐπίσης αἰτία, κατὰ τὸν Κέϋνς, τῶν κακῶν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας. Με τὴν αὐξησὴ τῆς ἀπασχολήσεως, μεγαλώνουν οἱ ἀνάγκες χρήματος, γιὰ τὴν μεγαλῶναι ὁ ὄγκος τῆς παραγωγῆς, αὐξάνουν οἱ χρηματικοὶ μισθοὶ καὶ τὰ ἐξοδα σὲ χρήμα τῆς παραγωγῆς. Αὐξάνει ἐπομένως ἡ ροπὴ ρευστότητας, μεγαλώνει ἐπομένως τὸ ἐπιτόκιο. Τὸ αὐξανόμενον ὕψος τοῦ τόκου ὅμως ἐμποδίζει, ἐπίσης τὴν ἐπένδυση, γιὰ τὴν ἐλαττωνόμενη ἱκανότητα ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου φθάνει τὸ ἐπίπεδο τοῦ τόκου με μικρότερο ὄγκο ἐπενδύσεων.

Κατὰ τὸν Κέϋνς, οἱ παραπάνω συντελεστὲς ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα, νὰ διαμορφώνεται δυσμενῶς, σὲ μιὰ ἀναπτυγμένη κεφαλαιοκρατικὴ χώρα πλησιάζοντας πρὸς τὴν κατάσταση τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως, ὅχι μόνο ἡ ζήτησὴ τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐπενδύσεως. Οἱ ἐπιχειρηματίες θὰ ἐπενδύουν λιγότερα ἀπὸ ὅσα ἀποταμιεύουν, δηλ. γιὰ νὰ τὸ ἐξηγήσουμε σωστά, οἱ ἐπιχειρηματίες θὰ ἐπενδύουν μονάχα ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ συσσωρευόμενον κέρδος. Ἡ ζήτησὴ ἀγαθῶν ἐπενδύσεως ἐπομένως, δὲν θὰ ἰσοφαρίζει τὴ στενὴ ζήτησὴ ἀγαθῶν καταναλώσεως, ἓνα μέρος τῆς πραγματοποιουμένης ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος δὲν θὰ ἐπιστρέφει στὴν κυκλοφορία, ἡ συνολικὴ ζήτησὴ θάταν ἐπομένως ἀρκετὴ γιὰ νὰ διαθέτουν οἱ ἐπιχειρηματίες τὴν ποσότητα προϊόντος ποὺ παρήχθη σὲ κατάσταση πλήρους ἀπασχολήσεως, εἰσπράττοντας τὰ ἐξοδα παραγωγῆς τοῦ σὺν ἓνα κανονικὸ κέρδος. Θὰ ἐλαττώσουν τὴν παραγωγὴ καὶ τὴν ἀπασχόληση, θὰ ἀπολύσουν ἓνα μέρος τῶν ἐργατῶν. Με μικρότερη ἀπασχόληση θάταν μικρότερο τὸ ἐθνικὸ εἰσόδημα, καὶ ἀπὸ μικρότερο ἐθνικὸ εἰσόδημα οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀποταμιεύουν λιγότερο, γιὰ τὴν κατὰ τὸν Κέϋνς ἡ ἀποταμίευση εἶναι συνάρτηση τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος μέσω τῆς λειτουργίας τῆς καταναλώσεως. Ἡ παραγωγὴ, ἡ ἀπασχόληση καὶ τὸ ἐθνικὸ εἰσόδημα θὰ ἐλαττώνονται ὥσπου νὰ διαμορφωθεῖ ἓνα τέτοιο χαμηλὸ ἐπίπεδο ἀπασχολήσεως καὶ εἰσοδήματος στὸ ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀποταμιεύουν τόσο ἀκριβῶς ὅσο εἶναι τὸ μέγεθος τῶν ἐπενδύσεων. Με τὴν ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν ἀποταμίευση καὶ ἐπένδυση θὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴ συνολικὴ ζήτησὴ καὶ συνολικὴ προσφορά. Αὐτὴ ἡ ἰσορροπία ὅμως θὰ εἶναι ἰσορροπία με κατὰ στασιμὴ μερικῆς ἀπασχολήσεως.

Ἀντίστροφα, ἂν ἡ ἐπένδυση εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀποταμίευση ποὺ ἐπιτεύχθηκε ἀπὸ ἓνα ἐθνικὸ εἰσόδημα ποὺ δημιουργήθηκε με τὴν ἀπασχόληση ὀρισμένου ἀριθμοῦ ἐργατῶν, πότε ἡ συνολικὴ ζήτησὴ δηλ. ἡ ζήτησὴ εἰδῶν καταναλώσεως καὶ εἰδῶν ἐπενδύσεως θάταν μεγαλύτερη ἀπ' ὅτι χρειάστηκε γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐξόδων παραγωγῆς —σὺν τὸ κανονικὸ κέρδος— τοῦ προῖ-

όντος που παρήχθη απ' αυτό τον αριθμό των εργατών.

Το κέρδος των επιχειρηματιών θάναι μεγαλύτερο από το κανονικό κέρδος, θά αυξήσουν την παραγωγή τους και την απασχόληση —υποτιθεμένου πώς υπάρχει πλεονάζουσα εργατική δύναμη— το έθνικό εισόδημα θά αυξηθεί και μαζί του και η αποταμίευση. Η παραγωγή, η απασχόληση και το έθνικό εισόδημα θά μεγαλώνουν ώσπου να διαμορφωθεί ένα τέτοιο επίπεδο έθνικού εισοδήματος, στο οποίο οι άνθρωποι τόσο αποταμιεύουν όσο είναι το μέγεθος των επενδύσεων.

Όπως γίνεται φανερό απ' όσα αναφέρθηκαν ο Κέυνς απορρίπτει την αντίληψη που κυριαρχούσε νωρίτερα, σύμφωνα με την οποία το ύψος του τόκου φέρνει σε άρμονία την αποταμίευση με την επένδυση κι έτσι η ισορροπία αποταμιεύσεως και επενδύσεως μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα σε δοσμένη συνολική ζήτηση ή δοσμένο έθνικό εισόδημα. Σύμφωνα με την προηγούμενη αυτή αντίληψη οι αποφάσεις των ανθρώπων όσον αφορά την αποταμίευση ή την επένδυση θίγουν μονάχα την κατανομή του έθνικού εισοδήματος, αλλά όχι και το μέγεθός του. Ο Κέυνς θέλει να αποδείξει πώς στην κεφαλαιοκρατική οικονομία δεν υπάρχει μηχανισμός που να εξασφαλίζει την κοινή άνοδο συνολικής ζήτησεως και συνολικής προσφοράς. Απορρίπτει τις συναρτήσεις που έπίστευσαν ως τότε πώς υπήρχαν μεταξύ των μεταβλητών.

Άρνεϊται από το ένα μέρος πώς η διαμόρφωση της αποταμιεύσεως είναι συνάρτηση του ύψους του τόκου. Δείχνει πώς η επίδραση του επιτοκίου στη διαμόρφωση της αποταμιεύσεως δεν είναι αναμφίβολη και έν πάση περιπτώσει είναι δευτερεύουσα. Η κατανάλωση κι έτσι και η διαμόρφωση της αποταμιεύσεως είναι κατά τον Κέυνς συνάρτηση κυρίως της διαμορφώσεως του έθνικού εισοδήματος: όσο μεγαλύτερο είναι το εισόδημα, τόσο περισσότερο ποσοστό του εισοδήματός τους αποταμιεύουν οι άνθρωποι.

Ένώ πριν από τον Κέυνς η γενική αντίληψη ήταν πώς το ύψος του τόκου ένθαρρύνει την αποταμίευση, τώρα αυτός ίσχυρίζεται πώς ο ύψηλός τόκος μπορεί ν' αποθαρρύνει την επένδυση και λόγω αυτού να έλαττωθεί το έθνικό εισόδημα και η αποταμίευση.

Ο Κέυνς άρνεϊται έξ άλλου και το πώς η διαμόρφωση του τόκου θά μπορούσε έπίσης να έχει αποφασιστική επίδραση στο μέγεθος της επενδύσεως. Αυτό μόνον τότε, κατά τη γνώμη του θάταν σωστό άν δεν υπήρχε έλλειψη κερδοφόρων δυνατοτήτων επενδύσεων όπως φανταζόντουσαν προηγούμενα. Ο Κέυνς όμως αυτό το θέτει υπό άμφισβήτηση και τονίζει πώς στη διαμόρφωση της επενδύσεως αποφασιστική επίδραση έχει το προσδοκώμενο κέρδος του κεφαλαίου. Άδικα έλαττώνεται ο τόκος: άν οι προβλέψεις για το άναμενόμενο κέρδος του κεφαλαίου δεν είναι εύνοϊκές, ο επιχειρηματίας δεν θά επενδύσει.

Κατ' αυτό τον τρόπο δεν υπάρχει στον

Κέυνς άμεσος σύνδεσμος άνάμεσα στην αποταμίευση και στην επένδυση. Η αποταμίευση και η επένδυση είναι υποταγμένες στον Κέυνς σε έντελώς άλλη λειτουργική άλληλοεξάρτηση. Η αποταμίευση είναι συνάρτηση της διαμόρφωσης του έθνικού εισοδήματος [$S = I(r)$] ή δε επένδυση της άναμενόμενης διαμορφώσεως του κέρδους του κεφαλαίου και του ύψους του τόκου [$I = I(r, i)$]. Είναι τυχαίο άν το άναμενόμενο κέρδος του κεφαλαίου και ο τόκος πάρουν τέτοια διαμόρφωση ώστε οι επιχειρηματίες να πραγματοποιούν τόσες άκριβώς επενδύσεις όσες είναι οι αποταμιεύσεις του κοινού από δοσμένο έθνικό εισόδημα. Άν η επένδυση διίσταται από την αποταμίευση, μεταβάλλεται, κατά τον Κέυνς, η συνολική ζήτηση και μέσω αυτής το μέγεθος του έθνικού εισοδήματος. Την άρμονία άνάμεσα στην αποταμίευση και την επένδυση, δεν την δημιουργεί η διαμόρφωση του τόκου, αλλά η διαμόρφωση του έθνικού εισοδήματος. Αυτή είναι η ουσιαστική διαφορά άνάμεσα στις αντιλήψεις του Κέυνς και των προηγούμενων του άστών οικονομολόγων. Ένώ στις περιγραφές των προηγούμενων οικονομολόγων ή λειτουργία του οικονομικού μηχανισμού βασιζόταν πρώτ' απ' όλα στο μηχανισμό των τιμών, κατά τον Κέυνς βάση της λειτουργίας του οικονομικού μηχανισμού είναι η κίνηση του εισοδήματος, ένώ στον μηχανισμό των τιμών άποδίδεται μόνο δευτερεύοντας ρόλος.

Είτε αύξάνεται είτε έλαττώνεται η επένδυση, το έθνικό εισόδημα θά μεταβάλλεται έως ότου διαμορφωθεί ένα τέτοιο επίπεδο ίσορροπίας εις το οποίο οι άνθρωποι τόσο άκριβώς αποταμιεύουν, όσο επενδύουν οι επιχειρηματίες. Το πόσες φορές μ' αυτόν τον τρόπο, μεταβάλλεται η επένδυση, αύξάνεται ή έλαττώνεται το έθνικό εισόδημα, το έκφράζει στον Κέυνς ο πολλαπλασιαστής. Ο πολλαπλασιαστής είναι κατ' αυτόν το αντίστροφο της όριακής ροπής προς αποταμίευση: $1/1-C'$ όπου C' είναι η όριακή ροπή προς κατανάλωση.

Στη θεωρία άναπαραγωγής του Κέυνς μπορούν να βρεθούν πολλές ρεαλιστικές διαπιστώσεις. Σωστά παρατηρεί πώς λόγω του άνεπαρκούς της ζήτησεως δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί η πλήρης απασχόληση. Η διαμόρφωση, της ζήτησεως, κατά πρώτο λόγο, είναι δυσμενής, κατά τη γνώμη του, γιατί με την άνοδο της απασχολήσεως μεγαλώνει η αντίθεση παραγωγής και καταναλώσεως. Είναι ρεαλιστική έπίσης η άποψη του κατά την όπρία η στενή κατανάλωση αποθαρρύνει και τις επενδύσεις και έπομένως δεν μπορεί να υπολογίσει κανείς στο ότι η αύξηση της επενδύσεως θά ίσοφαρίσει τη στενή ζήτηση καταναλωτικών άγαθών. Και σωστά θίγει το βαρύ πρόβλημα του νεώτερου καπιταλισμού, πώς δηλ. η συσσώρευση έξογκώθηκε υπερβολικά σε σχέση με τη στενή ζήτηση, γεγονός που άποτελεί έμπόδιο για την αύξηση της επενδύσεως. Το γέραςμα της καπιταλιστικής οικονομίας, η έξασθενημένη λειτουρ-

γική ικανότητά της αντικαθρεφτίζονται στον Κέυνς, όταν στην παράστασή του ο κεφαλαιοκρατικός οικονομικός μηχανισμός δεν εξασφαλίζει —για να χρησιμοποιήσουμε μαρξιστική έκφραση— τη μετατροπή της συσσωρευμένης υπεραξίας σε επένδυση.

Όλα αυτά όμως τα εξετάζει σαν κατηγορίες συνόλων αφίνοντας εκτός προσοχής τις πραγματικές ταξικές σχέσεις. Κάτω από την εξέταση αυτή τη διαμόρφωση της καταναλωτικής ζήτησεως, θεωρεί απλώς συνάρτηση του εθνικού εισοδήματος και την αιτία της στενότητας της καταναλώσεως, τη βλέπει μόνο στη μεγάλη αποταμίευση. Όμως στην πραγματικότητα η εργατική τάξη δεν αποταμιεύει γιατί αυτή μονάχα τα έξοδα αναπαραγωγής της εργατικής της δυνάμεως παίρνει από την τάξη των κεφαλαιοκρατών. Κι όμως η ζήτησή της αποτελεί την αποφασιστική ζήτηση στην αγορά των καταναλωτικών αγαθών. Αν επομένως στην αγορά καταναλωτικών αγαθών η ζήτηση είναι ανεπαρκής, αίτια δεν είναι η αποταμίευση, αλλά η στενή καταναλωτική δυναμικότητα της εργατικής τάξεως. Έντελώς επιφανειακά εξετάζει επίσης ο Κέυνς και την αποφασιστική από άποψη διαμορφώσεως της επενδύσεως, όριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου, έφ' όσον αναφέρεται απλώς στη σχέση ανάμεσα στην ποσότητα διαθέσιμου κεφαλαίου και τη ζήτηση, δηλ. στην στενότητα κεφαλαίων. Κάτω από τέτοια σκοπιά δείχνει και έσφαλμένα τους συντελεστές που έμποδίζουν τη δημιουργία της επενδύσεως εκείνης που είναι αναγκαία για την εξασφάλιση της πλήρους απασχολήσεως κι έτσι έσφαλμένα περιγράφει επίσης και τις αίτιες της ανεργίας.

Ούτε σαν ύποψια δεν διαφαίνεται στον Κέυνς τὸ ὅτι οἱ κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής, ἡ αντίθεση ανάμεσα στην εργατική και κεφαλαιοκρατική τάξη θὰ μπορούσαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν πραγματοποίηση τῆς επενδύσεως που εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴν εξασφάλιση τῆς πλήρους απασχολήσεως. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτά, ὅπως παρατηροῦν κι οἱ ἄστοι κριτικοί του, ἀκόμα, δὲν ἀναφέρει οὔτε αὐτὴ ἀκόμη τὴν παρεμποδιστικὴ τὴν ἐπένδυση ἐπίδραση τῶν μονοπωλίων. Κι ὅμως τὸ πρόβλημα που ὁ ἴδιος βάζει —γιὰ νὰ θέσουμε σωστὰ τὸ ζήτημα— ἂν δηλαδὴ εἶναι εξασφαλισμένη ἡ μετατροπὴ τῆς συσσωρευμένης υπεραξίας σὲ παραγωγικὸ κεφάλαιο μέσω τῆς επενδύσεως, παρουσιάζεται ὀξύτατο ἀκριβῶς στὶς συνθήκες τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ κατανομὴ τοῦ κέρδους στὶς συνθήκες τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ, ἀνάμεσα στοὺς βιομηχανικοὺς κλάδους ἢ τοὺς κεφαλαιούχους εἶναι ἄνιση σὲ μεγάλο βαθμό. Τὸ ποσοστὸ κέρδους στοὺς μὴ μονοπωλιακοὺς κλάδους εἶναι χαμηλό. Σημαντικὸ μέρος τοῦ κέρδους που παράχθηκε πᾶει στοὺς κυρίους τῶν μονοπωλίων που συσσωρεύουν ἓνα μεγάλο μέρος ἀπ' αὐτό. Τὰ συσσωρευμένα κέρδη τους ἀποφεύγουν νὰ τὰ μετατρέψουν ἐντελῶς σὲ παραγωγικὸ κεφάλαιο. Ἀποφεύγουν δὲ γιὰτὶ μεγάλο μέρος τοῦ μο-

νοπωλιακοῦ τους κέρδους τὸ ἐπιτυγχάνουν ἀκριβῶς, διότι περιορίζουν τὴν παραγωγή τους. Ἡ ψηλὴ μονοπωλιακὴ τιμὴ ἐξ ἄλλου περιορίζει ἀφ' ἑαυτῆς τὴ ζήτηση κι ἐτσι δὲν παρακινεῖ σὲ μεγάλες ἐπενδύσεις. Εἶναι φανερὸ ὅμως πῶς σ' ἓνα θεωρητικὸ σύστημα που θεωρεῖ τὴν ἀποταμίευση συνάρτηση ἀπλῶς τοῦ ἐθνικοῦ εισοδήματος καὶ τὴ συνδέει μὲ τὸ μέγεθος τῆς ροπῆς γιὰ καταναλώση, δὲν ὑπάρχει θέση καὶ γιὰ εξέταση τῆς συσσωρεύσεως, που γίνεται ἀπὸ τοὺς κυρίους τῶν μονοπωλίων.

Κρίνοντας τὸ Κεϋνσιανὸ θεωρητικὸ σύστημα πρέπει νὰ παρατηρήσουμε πῶς ὁ Κέυνς τὴν εξέταση τοῦ προτῶς τῆς δημιουργίας τοῦ ἐθνικοῦ εισοδήματος τὸ βάρος τὸ ρίχνει τὴν πλευρὰ τῆς ζήτησεως, στὴ χρηματικὴ πλευρὰ, στὸ ἂν δηλ. εἶναι εξασφαλισμένη ἡ ζήτηση εἰς χρῆμα μὲ τὴν ὁποία νὰ πραγματοποιοῦνται τὰ έξοδα παραγωγῆς που ἔχουν προκαταβληθεῖ σὺν τὸ ἀνάλογο κανονικὸ κέρδος. Ὁ Κέυνς ἔχει ἀναμφισβήτητα δίκιο στὸ ὅτι ἡ διάθεση τοῦ προϊόντος που παράχθηκε εἶναι σπουδαία φάση τοῦ προτῶς τῆς ἀναπαραγωγῆς, γεγονός που ἐπιδρᾷ τὴν παραπέρα διαμόρφωση τῆς ἀναπαραγωγῆς. Ἄν ἡ ζήτηση δὲν εἶναι ἐπαρκής, οἱ ἐπιχειρηματίες θὰ ἐλαττώσουν τὴν παραγωγή τους. Ἡ ἄνοδος τῆς ζήτησεως ἀντίθετα, παρακινεῖ τὴν εὐρύνηση τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἀπασχολήσεως καὶ μέσω αὐτῶν παρωθεῖ τὴν αὐξηση τοῦ ἐθνικοῦ εισοδήματος. Ξεκινώντας ὅμως ἀπ' αὐτὸ ὁ Κέυνς καὶ οἱ διάδοχοί του μιλοῦν μὲ τελείως ἀπαράδεκτο τρόπο γιὰ εἰσοδηματοδημιουργικὴ ἐπίδραση τῆς ζήτησεως. «Ἐπὶ τῆ βάσει ὀλιγότερο αὐστηρῆς θεωρήσεως — γράφει ὁ Πῶλσεν — τὴν ζήτηση ἀγαθῶν καταναλώσεως τὴν θεωροῦμε δημιουργὸ εἰσοδήματος, γιὰτὶ αὐτὸ τὸ προτῶς (δηλ. ἡ δημιουργία εἰσοδήματος MA) κλείνει μὲ τὴν ἐπιστροφή τῶν μέσων που ἔχει προκαταβάλλει ὁ ἐπιχειρηματίας, ἐτσι δίδεται ὁ ὁρος γιὰ τὴν ἐπανάληψη»⁵. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο δημιουργεῖ ἐπίσης εἰσόδημα, τὴν Κεϋνσιανὴ πολιτικὴ οικονομία καὶ ἡ ζήτηση ἀγαθῶν επενδύσεως. Θεωρώντας τὴ ζήτηση σαν δημιουργὸ εἰσοδήματος, ὁ Κέυνς τονίζει: «Οἱ ἀποφάσεις που ἀφοροῦν τὴν καταναλώση καὶ οἱ ἀποφάσεις που ἀφοροῦν τὴν ἐπενδύσεις προσδιορίζουν μεταξύ τους τὸ εἰσόδημα»⁶. Θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς Κεϋνσιανῆς πολιτικῆς οικονομίας εἶναι τὸ ὅτι «οἱ δαπάνες τῶν μὲν μεταβάλλονται σὲ εἰσόδημα τῶν δέ, καὶ τὸ συνολικὸ εἰσόδημα εἶναι τόσο μεγαλύτερο, ὅσο μεγαλύτερες εἶναι οἱ δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν»⁷. Τὰ χρηματικὰ εἰσοδήματα αὐξάνουν ἂν οἱ χρηματικὲς δαπάνες ξεπερνοῦν τὴ συνολικὴ τιμὴ προσφορᾶς καὶ ἀντίστροφα.

Σὲ μιὰ τέτοια θεώρηση τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ἡ παραγωγικὴ πλευρὰ ἐξαφανίζεται.

5. Paulsen: Στὸ ἴδιο ἔργο σελ. 31.

6. Keynes: Στὸ ἴδιο ἔργο σελ. 64.

7. Paulsen: Στὸ ἴδιο ἔργο σελ. 81.

Τὴν παραγωγικὴ πλευρὰ τὴν ἐξετάζει ὁ Κέϋνς μόνο σὰν πρόβλημα τῆς συνολικῆς τιμῆς προσφορᾶς καὶ στὴν περιγραφή του ἂν τὰ ἐξόδα καὶ τὸ κανονικὸ κέρδος εἶναι ἐξασφαλισμένα, τότε ἡ παραγωγή προσαρμόζεται στὴν αὐξηση τῆς ζητήσεως χωρὶς ἄλλη διαδικασία. Στὴν προσαρμογὴ αὕτῃ τὸ μόνο ποὺ γεννᾷ σ' αὐτὸν κάποιο πρόβλημα εἶναι ἡ αὐξηση τῶν ἐξόδων λόγω τῆς φθινούσης ἀπρόδοσεως. Τὴν παραγωγή ὅμως δὲν τὴν διαιρεῖ ἀνάλογα μὲ τὴ διάρθρωση τῆς ζητήσεως σὲ παραγωγή εἰδῶν καταναλώσεως καὶ εἰδῶν ἐπενδύσεως. Δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἐὰν γιὰ τὴν ζήτηση ἀγαθῶν ἐπενδύσεως, ποὺ ἐξισορροπεῖ τὴν ἀποταμίευση, ὑπάρχει ἀνάλογη προσφορὰ ἀγαθῶν ἐπενδύσεως, ἂν τὰ ἀγαθὰ ποὺ δὲν καταναλώθηκαν μέσῳ τῆς ἀποταμιεύσεως μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ σκοποὺς ἐπενδύσεως ἂν ἡ διάρθρωση τῆς παραγωγῆς ἀνταποκρίνεται στὴ διάρθρωση τῆς ζητήσεως.

Τὸ ὅλο πρόβλημα τῆς ἐπενδύσεως ἐνδιαφέρει τὸν Κέϋνς μόνο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐπίδρασεως ποὺ ἀσκεῖ στὴ συνολικὴ ζήτηση. Ἡ ἐπένδυση εἶναι προορισμένη νὰ γεμίσει στὴ συνολικὴ ζήτηση τὸ κενὸ ποὺ παρουσιάζεται λόγω τῆς ἀποταμιεύσεως μὲ τὸ νὰ αὐξάνει τὴν ζήτηση τῶν εἰδῶν ἐπενδύσεως, χωρὶς νὰ φέρνει, συγχρόνως, τὸ προϊόν τῆς στὴν ἀγορὰ.

Εἶναι ἀλήθεια, πὼς ὥσπου νὰ ἐτοιμασθοῦν τὰ ἀγαθὰ ἐπενδύσεως, ἡ ζήτηση μεγαλώνει λόγω τῆς πίεσεως ποὺ ἀσκεῖ ἡ ἐπένδυση, κι αὕτῃ ἡ ζήτηση ὡς ἓνα σημεῖο μπορεῖ νὰ ἐξισορροπήσει τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς ζητήσεως στὴν ἀγορὰ εἰδῶν καταναλώσεως. Ὅμως ὁ Κέϋνς δὲν προσέχει στὸ ὅτι ὅταν θὰ ἐτοιμασθοῦν πιά τὰ ἀγαθὰ ἐπενδύσεως αὐξάνει καὶ ἡ δυναμικότης, γεγονόςς ποὺ καταστρέφει ἀκόμη περισσότερο στὸ μέλλον τὴ σχέση προσφορᾶς - ζητήσεως. Τὴν χρηματικὴ θεώρηση τοῦ Κέϋνς τὴν χαρακτηρίζει ἡ δῆλωσή του, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία καὶ ἡ ἐσφαλμένη ἀκόμα ἐπένδυση εἶναι χρησιμότερη ἀπὸ τὴν ἀνύπαρκτη, μιὰ ποὺ ὥσπου νὰ ἐτοιμαστεῖ ἡ νέα δυναμικότης ἡ ἐσφαλμένη ἐπένδυση ἔχει τόση ἐπίδραση στὸ ἀνέβασμα τῆς ζητήσεως, ὅση καὶ ἡ σωστή.

Αὕτῃ ἡ χρηματικὴ θεώρηση εἶναι ἰδιαίτερα ἰσχυρὴ στὴ θεωρία τοῦ πολλαπλασιαστικῆς, ὅπου πίσω ἀπὸ τὴν κυκλικὴ κίνηση τῶν εἰς χρῆμα δαπανῶν λείπει ἡ ἀναπαραγωγή καὶ ὁ νόμος τῆς ὑπεραξίας, ποὺ προσδιορίζει τὴν ἀναπαραγωγή. Σ' αὕτῃ τὴν περιγραφή τὰ εἰσοδήματα τὰ δημιουργοῦν ὀλοκληρωτικὰ οἱ δαπάνες σὲ χρῆμα. Κατὰ τὴ θεωρία τοῦ πολλαπλασιαστικῆς, ἡ ἐγχρήματη ζήτηση ποὺ παρουσιάζεται λόγω τῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἐπένδυση χρηματικῶν δαπανῶν ἐπεκτείνεται δημιουργώντας εἰσόδημα, ὥσπου νὰ συσταλεῖ ἀκόμη περισσότερο ἐξ αἰτίας τῆς ὀριακῆς ροπῆς γιὰ ἀποταμίευση. Ὁ Κέϋνς, ὅμως, δὲν ἐξετάζει καθόλου ἂν ὑπάρχουν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς παραγωγῆς οἱ προϋποθέσεις τῆς περαιτέρω ἐπεκτατικῆς ἐπίδρασεως τοῦ πολλαπλασιαστικῆς.

Τὰ χρηματικὰ ἐξόδα στὴν πραγματικότητα δὲν δημιουργοῦν ἀλλὰ πραγματοποιοῦν μονάχα τὸ ἐθνικὸ εἰσόδημα. Τὸ ἐθνικὸ εἰσόδημα τὸ δημιουργοῦν οἱ ἐργάτες στὸ προτσές τῆς ἀναπαραγωγῆς. Οἱ ὅροι τῆς αὐξήσεως του πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν βασικὰ στὴν παραγωγή. Ἡ ἀντίληψη τοῦ Κέϋνς στὸ ζήτημα τῆς δημιουργίας τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος εἶναι παρόμοια μὲ τὴν ἀντίληψη τῶν ἀντιπροσώπων τῆς θεωρίας τῆς ὀριακῆς χρησιμότητας στὸ ζήτημα τῆς διαμορφώσεως τῶν τιμῶν. Ἡ διαμόρφωση τῶν τιμῶν, κατὰ τὴ θεωρία τῆς ὀριακῆς χρησιμότητας, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ζητήσεως. Τὸ μέγεθος τῶν εἰσοδημάτων ἐξαρτᾶται, κατὰ τὸν Κέϋνς, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ζητήσεως. Κατὰ τὸν Γάλλο καθηγητὴ Μπετελχάϊμ ὁ Κέϋνς διέλυσε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὴ βαρεῖα ἀντίφαση τῆς θεωρίας τῆς ὀριακῆς χρησιμότητας ποὺ ἐμφανιζόταν στὸ ὅτι τὴν ἀξία, τὸ σχηματισμὸ τῶν τιμῶν, τὴν ἐξηγοῦσαν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ζητήσεως, τὸ δὲ μέγεθος τῶν εἰσοδημάτων ἀπὸ τὴν παραγωγικότητα τοῦ καθ' ἕκαστα συντελεστῆ τῆς παραγωγῆς καὶ δὴ τὴν ὀριακὴ παραγωγικότητά τους. Κατὰ τὸν Κέϋνς, καὶ τὸ μέγεθος τῶν εἰσοδημάτων ἐξαρτᾶται ἐπίσης ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς ζητήσεως⁸.

Πρέπει νὰ μιλήσουμε ξεχωριστὰ γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ πολλαπλασιαστικῆς ποὺ ἐκφράζει πραγματικὴ ἀλληλοεξάρτηση, τὴν ἐπίδραση τῆς ἐπενδύσεως στὴν εὐρυνση τῆς ἀγορᾶς. Μὲ τὴν πίεση τῆς ἐπενδύσεως αὐξάνει ἡ ζήτηση μέσων παραγωγῆς καὶ εἰδῶν καταναλώσεως καὶ ὅπου κατευθύνεται ἡ αὐξημένη ζήτηση θὰ εὐρυνθεῖ ἡ παραγωγή, θὰ αὐξηθεῖ καὶ ἐκεῖ ἡ ζήτηση μέσων παραγωγῆς καὶ εἰδῶν καταναλώσεως. Οἱ δαπάνες ἐπενδύσεως, ὅμως, δὲν δημιουργοῦν μόνες τους ἐθνικὸ εἰσόδημα, ἀλλὰ αὐξάνοντας τὴ ζήτηση, ὠθοῦν τὴν αὐξηση τῆς παραγωγῆς, κι ἔτσι ἐπισπεύδουν τὴν αὐξηση τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Καὶ ἡ ἐπίδρασή τους ποὺ αὐξάνει τὴ ζήτηση καὶ εὐρύνει τὴν ἀγορὰ, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ μὲ τὴ ροπή πρὸς κατανάλωση. Ὁ Κέϋνς ἔφθασε σ' αὕτῃ τὴ διαπίστωση γιὰτὶ περιέγραψε τὴ διαμόρφωση τῆς ἀποταμιεύσεως ἀπλῶς σὰν συνάρτηση τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἀντὶ νὰ τὴ δείξει διαφορετικὰ μὲ βάση τὴν ταξικὴ θέση.

Ἡ ἐργατικὴ τάξη γενικὰ ξοδεύει ὅλο τῆς τὸ εἰσόδημα καὶ τὴν αὐξηση τοῦ εἰσοδήματός της ἀκόμα. Ἡ ἀποταμίευση ἔχει γι' αὐτὸ μόνον παροδικὸ χαρακτήρα καὶ ἐξυπηρετεῖ μόνον τὸ σκοπὸ ἀγορᾶς διαρκῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν. Ἡ ἀποταμίευση γίνεται κυρίως ἀπὸ τὸ κέρδος καὶ ἡ χρησιμοποίησή τῆς ἀποταμίευσης εἶναι ὑποταγμένη στὸ νόμο τῆς ὑπεραξίας. Ἐπειδὴ ὁ Κέϋνς ἐξετάζει τὴν ἀποταμίευση μὲ ἀφαίρεση τῶν ταξικῶν σχέσεων, ἀφήνει ἐκτὸς προσοχῆς τὸ γεγονός πὼς μιὰ ποὺ οἱ κεφαλαιοῦχοι εἶναι βασικὰ αὐτοὶ ποὺ ἀποταμιεύουν, ἂν ὑπάρχει πρόβλεψη κέρδους θὰ ἐπενδύσουν τὸ ἀποταμιευόμενον ποσό. Κατὰ τὴν ἀντίληψή του, τὸ ποσοστὸ τοῦ εἰ-

8. Bettelheim: Nouveaux Aspects de la Theorie de l'emploi, Paris, σελ. 40

σοδήματος που δημιουργήθηκε με την επένδυση και που αφιερώθηκε για δαπάνες, το ξοδεύουν μόνο για την αγορά ειδών καταναλώσεως. Έτσι, έφθασε ο Κέυνς στη διαπίστωση πως η ζήτηση που δημιουργήθηκε εξ αίτιας της επενδύσεως περιφέρεται με ελαττωμένη έκταση από τον ένα τομέα στον άλλο, γιατί σε κάθε τομέα αποταμιεύουν ένα μέρος του εισοδήματος που δημιουργήθηκε μέσω των χρηματικών δαπανών. Δεν παίρνει όμως υπ' όψη ο Κέυνς ότι ενώ με την επιτακτική επίδραση της επενδύσεως από το αυξημένο εισόδημα αυξάνονται οι καταναλωτικές δαπάνες, ή αυξηθείσα καταναλωτική ζήτηση αντεπιδρά στην επένδυση και μια που την αποταμίευση δεν την κάνουν γενικά οι καταναλωτές, αλλά κυρίως οι κεφαλαιούχοι επιχειρηματίες, η αυξηθείσα καταναλωτική ζήτηση παροτρύνει τους επιχειρηματίες να επενδύουν το αποταμιευμένο μέρος του εισοδήματός των.

Η χρησιμοποίηση της αποταμιεύσεως για επένδυση γεμίζει το χάσμα, το οποίο και συγκρατεί τις χρηματικές δαπάνες και τη ζήτηση που είχε δημιουργήσει η αρχική επένδυση, κατά την παραπέρα επέκτατική τους κίνηση. Γι' αυτό ακριβώς μερικοί άστοι οικονομολόγοι προτείνουν την εισαγωγή ενός σύνθετου πολλαπλασιαστή που παίρνει υπ' όψη και την αντεπίδραση που ασκούν στην επένδυση οι καταναλωτικές δαπάνες που δημιουργήθηκαν λόγω της αρχικής επενδύσεως.

Ο τύπος του σύνθετου πολλαπλασιαστή είναι ο εξής:

$$\frac{1}{1-(C'+I')}$$

όπου C' σημαίνει την όριακή ροπή για κατανάλωση και I' την όριακή ροπή για επένδυση.

Όμως η επίδραση που ασκεί η επένδυση στην αύξηση της συνολικής ζήτησεως και του εθνικού εισοδήματος είναι πολύ πολυπλοκότερη από ό,τι θα μπορούσε να δειχθεί μ' ένα τύπο. Η ζήτηση που αυξήθηκε από την επένδυση, τότε μόνο οδηγεί στην αύξηση του εθνικού εισοδήματος, αν με την επίδραση της αυξηθείσας ζήτησεως αυξάνεται η παραγωγή και η απασχόληση. Αυτό όμως εξαρτάται από πολλά περιστατικά. Είναι δυνατόν σ' ένα βιομηχανικό κλάδο να υπάρχουν τεράστια περιττά αποθέματα αποθήκης. Σ' αυτή την περίπτωση οι κεφαλαιούχοι του κλάδου θα ικανοποιήσουν την αυξηθείσα ζήτηση χωρίς να αυξήσουν την παραγωγή και την απασχόληση, μόνο με την πώληση των αποθεμάτων αποθήκης. Το ποσό δε που θα πάρουν το χρησιμοποιούν για την εξόφληση των χρεών τους προς τις Τράπεζες. Μ' αυτό η παραπέρα επέκταση της ζήτησεως και η επίδραση του πολλαπλασιαστή σταματά, όπως σταματά και τότε ακόμα αν κάποιος μονοπωλιακός παραγωγικός κλάδος αντεπιδρά στην αυξηθείσα ζήτηση όχι με την ευρύση της παραγωγής, αλλά με την ύψωση των τιμών.

Η επίδραση της αυξημένης ζήτησεως στην απασχόληση και μέσω αυτής εις το εθνικόν εισόδημα, εξαρτάται επίσης και από το ποιά είναι η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου εις τους κλάδους της παραγωγής προς τους οποίους κατευθύνεται. Και θα μπορούσε να προσθέσει κανένας και άλλα ακόμη περιστατικά που προσδιορίζουν την επίδραση του πολλαπλασιαστή, τα οποία μόνο με την επιστημονική ανάλυση της καπιταλιστικής ή μονοπωλιακού - καπιταλιστικής αναπαραγωγής μπορούν να φανούν.

Μετάφραση:
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΟΥΡΜΟΥΛΗΣ